

Kirjallisuutta

Unkarin passiiviverbivartalot

LORÁND BENKŐ *A magyar fiktív (passzív) rövű igék*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984. 201 s.

Passiivimuotojen tutkimus on kiinnostanut suuresti sekä suomen että unkarin kielen tutkijoita. Benkőn kirja voi kiinnostaa suomalaisia siksikin, että siinä käsitellään passiiviverbien suomalais-ugrilaista juuria. Valaisevaa vertailuaineistoa suomen kielen kannalta tarjoaa Virittäjässä 1985 s. 290 – 309 julkaistu Ulla KulonenKorhosen tutkielma »Deverbaalisten U-verbijohdosten semantiikka».

Ensimmäinen kysymys, joka lukijassa herää jo Benkőn kirjan nimen johdosta: miten kielenkäyttäjä tajuaa kantasanan ja johdoksen suhteen? Tästä on nykysuomen kannalta kirjoittanut Alpo Räisänen

Virittäjässä 1978. Sama kysymys on ollut unkarin kielessäkin ajankohtainen; tosin sitä ei ole tutkittu niin perusteellisesti kuin suomen osalta. Tähän liittyy peruskysymys: mikä on »fiktív tövü ige» (fiktiiivinen verbivartalo)? Benkőn mukaan voi fiktiiivivartaloiksi verbeiksi nimittää sellaisia verbejä, joiden vartalo itsenäisenä lekseminä ei ole elänyt tietynä aikana.

Loránd Benkőn kirja jakautuu seuraaviin osiin: Luokittelu ja termikysymyksiä (s. 11 – 39), Luokittelu alkuperän mukaan (s. 40 – 87), Fiktiiivivartaloisten verbien synty (s. 88 – 150), Fiktiiivivartaloisen verbityypin leviäminen (s. 151 – 177). Perusteellinen sana- ja päätehakemisto helpottaa kirjan käyttöä. Suomen kielen tutkijoita kiinnostaa eniten se, missä määrin unkarin kielessä on ikivanhoja fiktiiivivartalotyypisiä verbejä. Niitä on yllättävän paljon. Unkarin kielen historiallis-etymologisen sanakirjan (TESz) mukaan suhde *fiktiivi* : *ei-fiktiivi* (esim. *ker-* 'kier[tää'] : *dob* 'heittää') ikivanhassa perusverbiaineistossa on 77 : 112. Ikivanha fiktiiivivartaloisen verbiaineisto on unkarin kielessä hyvin produktiivista: *kerül* 'tehdä suuri kaarros', *kerít* 'aidata', *kering* 'kiertää', *kerget* 'ajaa takaa'. Tämän materiaalin Benkő luokittelee seuraavasti:

A. Varsinainen passiivivartalo: verbin muodot eivät muutu, on vain yksi pääte-tyyppi, sekin vain diakronisesti katsottuna: *facsar* 'pusertaa', *harap* 'purra', *kisér* 'seurata', *nevet* 'nauraa', *rokkán* 'tulla invalidiksi', *siet* 'kiirehtii', *talál* 'löytää', *vi-gyáz* 'varoa'. Yleisesti näiden rakenne on: VCV tai CVCV + C tai C:llä alkava pääte.

B. Tämän verbityypin edustajat ovat muodostuneet seuraavalla tavalla: fiktiiivivartalo + erilaisia päätevaihtoehtoja (näiden yhteenkuuluvuus ei tavallisille kielenkäyttäjille ole selvä, vain historiallinen sanastontutkimus voi auttaa tapauksien selityksessä): *ful* 'hukkuu'; *fojt* 'hukuttaa'; *hajlik* 'taipua'; *hajt* 'hätyyttää'; *halad* 'kulkea'; *halaszt* 'lykätä'; *halogat*

'viivyyttää'; *hasad* 'haljeta'; *hasít* 'halkaista'; *hasogat* 'halkoa'. Tähän kuuluu sellaisia nykyään erivartaloisilta näyttäviä sanapareja kuin *old* 'irrottaa' : *ajtó* 'ovi'; *feslik* 'ratketa' : *fejť* 'ratkoa' jne., joita diakronisesti voimme panna A-ryhmäänkin. Suomalais-ugrialaisten kielten tutkijoille ei ole yllättävää, että fiktiivivartalaisen verbin ohella esiintyy usein nomini unkarin kielessäkin: *vezet* 'johtaa' : *vezér* 'johtaja'; *apad* 'vesi laskee' : *apály* 'luode'; *ered* 'puhjeta' : *eresz* 'räystäs'; *segít* 'auttaa' : *segéd* 'apulainen'; *szárad* 'kuivua' : *száraz* 'kuiva'; *szorít* 'puristaa' : *szoros* 'sola'.

C. Kielihistoriallisesti fiktiivivartalotomia verbejä. Näitä voi nimittää fiktiivivartaloisiksi vain ilman kielihistoriallista taustaa, siis siksi, että entinen sanavartalo on menettänyt itsenäisyytensä: *árt* 'vahingoittaa' : *ár* merkityksessä *romlik* 'vahingoittua'; *márt* 'kastaa' : *mar* 'purra'; *sérül* 'haavoittua' : *sért* 'loukata' (vrt. *sérik* merkityksessä 'haavoittua').

D. Verbivartalotyyppi, jonka taivutuksessa *v*-vartalo muuttuu *sz*:lliseksi tai *d*:lliseksi. Ryhmä on unkarissa ehkä ikivanha, mutta Benkőn mielestä ei kielihis-

toriallisesti voi puhua liikkuvasta vartalotyyppistä. Vartalo on *le-*, *ve-*, *fekV-*, *játV-* jne.

Näihin ryhmiin kuuluville fiktiivivartaloille on tavallista verbiluonne. Poikkeus on ainoastaan *hámoz* 'kuoria', *háml(ik)* 'kesiä', *hánt* 'kuoria' (*hám* '(orvas)kesi' on kielenuudistuksen perua). Ikivanhoja fiktiivivartalaisia verbejä on unkarissa hyvin suuri ja produktiivinen joukko. Niiden käyttäytymisen tutkiminen koko unkarin kielen historian pituudelta ja mahdollinen vertailu laajaan suomalais-ugrilaiseen aineistoon olisi seuraavan tutkijapolven tehtävä. Suuresti kehittyvät tekniset mahdollisuudet voivat auttaa hyvin paljon tässä, mutta ilman sellaisia perusteoksia kuin puheena oleva kirja ei seuraava sukupolvi voi edes aloittaa työtään. Kirjan vaikutusta on kuitenkin jo nyt unkarin kielihistorian suurimmassa nykyhankkeessa, lähivuosina valmistuvassa Erzsébet Zelligerin verbivartaloiden historiassa, joka kuuluu laajaan unkarin historialliseen kielioppiin.

AATAMI SZABÓ TÖRPÉNYI